

ULUSAL BİLİNCİN KÜLTÜREL KÖKLERİ

Benedict Anderson

Milliyetçiliğin modern kültürünün hiçbir sembolü, Meçhul Asker mezar ya da anıtları kadar şaşırtıcı ve kayda değer değildir. Tam da kasten boş bırakılmış oldukları için ya da içinde kimin yattığını hiç kimsenin bilmemesi nedeniyle, bu anıtların çevresinde kutlanan toplumsal törenlerin, eski zamanlarda hiçbir gerçek öncülü yoktur.¹ Milliyetçiliğin bu modernliğinin gücünü anlamak için, Meçhul Asker'in adını "keşfeden" ya da anıtkabri gerçek birtakım kemiklerle doldurmak isteyen bir işgüzarın kamuoyunda karşılaşacağı tepkiyi tasarlamak yeter. Ama teşhis edilebilir fâni kalıntılardan ya da ölümsüz ruhlardan yoksun oldukları halde; yine de bu mezarların her bir yanlarına hayaletilimsi imgeler sinmiştir.² (Bu yüzden çoğu ulus, sakinlerinin milliyetinin özel olarak belirlenmesine gerek duyulmayan Meçhul Asker anıtları inşa eder. Alman ya da Amerikan ya da Arjantinli olmaktan başka ne olabilirler ki..!?)

Bir an için bir Meçhul Marksist Anıtı ya da Düşmüş Liberaller için bir Anıtkabir tasarlamaya kalkışacak olursak, Meçhul Asker anıtlarının kültürel manidarlığı daha da açık seçik ortaya çıkar. Bu tür örnekler tasarlamaya kalkıştığımızda bir abeslik duygusuna kapılmamak elde mi? Bunun nedeni Marksizm'in ve Liberalizm'in ölüm ve ölümsüzlükle pek fazla uğraşmamaları. Eğer milliyetçi imgelem bunlarla uğraşıyorsa bu, dinsel imgelem ile yakın bir akrabalığı olduğuna işaret ediyor olmalı. Bu hiç de rastlantısal değil; milliyetçiliğin kültürel köklerini incelemeye, ölümle ve onu önceleyen ölümcül dertlerle başlamakta yarar var.

İnsanın ölme tarzı çoğunlukla rastlantısalmış gibi görünüyor, oysa faniliği kaçınılmaz bir olgu. İnsan hayatları böylesi zorunluluk ve rastlantı bileşimleriyle dolu. Kendi özgül genetik mirasımızın, cinsiyetimizin, yaşadığımız dönemin, fizikî yeteneklerimizin, ana dilimizin vs. aynı zamanda hem rastlantısal hem vazgeçilmez olduklarının hepimiz farkındayızdır. Geleneksel dinsel dünya görüşlerinin büyük erdemi (tabii bu, söz konusu dünya görüşlerinin belli egemenlik ve sömürü ilişkilerini meşrulaştırmada oynadıkları rolden ayırılmamalı), Kozmos'taki insanla, bir tür olarak insanla ve hayatın rastlantısallığıyla ilgilenmiş olmalarıdır. Budizm, Hıristiyanlık ve İslam'ın düzine-

lerce farklı toplumsal oluşumda, binlerce yıl şaşırtıcı bir şekilde varkalabilmesi, insanoğlunun büyük ıstırabına — hastalığa, sakatlığa, keder, yaşlılık ve ölüme— gösterdiği hayali tepkinin başarısının bir kanıtıdır. Niçin kör doğdum? niçin en iyi arkadaşım felç geçirdi? Niçin kızım zekâ özürlü? Büyük dinler bunları açıklamayı deniyor. Marksizm de hariç olmamak üzere bütün evrimci/ilerici düşüncelerin büyük zaafı, bu tür soruları sabırsız bir sessizlikle geçiştirmeleridir.³ Dinsel düşünce, bir yandan fâniliği sürekliliğe dönüştürerek (karma, ilk günah vs.) insandaki belli belirsiz ve karanlık ölümsüzlük sezgilerine karşılık veriyor. Böylelikle ölümlerle doğmamış olanların ilişkisiyle, yeneden oluşumun gizemiyle de ilgilenmiş oluyor. Kendi çocuğunun oluşum ve doğumuna tanıklık eden ve bir tür "sürekliliğin" dili içersinde kaderle tesadüfün iç içe geçmiş olduğunu bulanık bir biçimde de olsa, hissetmeyen kimse var mıdır? (Yine, evrimci/ilerlemeci düşüncenin zaafı, herhangi bir süreklilik fikrine duyduğu, neredeyse Herakleitosçu husumettir.)

Belki de bayat olan bu gözlemleri yapıyorum çünkü, Batı Avrupa'da 18. yüzyıl yalnızca milliyetçiliğin doğum çağı değil, aynı zamanda dinsel düşünce tarzlarının da günbatımıdır. Aydınlanma çağı, dünyevi akılcılık çağı beraberrinde kendi modern karanlığını da getirdi. Dinsel inançların geri çekilmesiyle, onların kısmen yatıştırdığı ıstırap ortadan kalkmadı.

Cennetin çözülmesi: hiçbir şey fâniliği daha rastlantısal kılmaz. Kurtuluşun, selametın abesliği: hiçbir şey başka tür bir sürekliliği daha gerekli kılmaz. O halde gereken, fâniliği sürekliliğe, rastlantıyı anlama göksel olmayan bir tarzda dönüştürecek yeni bir şeydi. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu işi yapmaya çok az şey ulus kavramı kadar elverişlidir. Ulus-devletlerin 'yeni' ve 'tarihsel' oldukları yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, genellikle siyasal ifadesi olma iddiasında oldukları ulusun ezeli bir geçmişten kaynaklandığına⁴ ve daha da önemlisi, sınırsız bir geleceğe doğru kesintisizce ilerlediğine inanılır. Milliyetçiliğin büyüü, rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir. Debray'le birlikte biz de "Evet, Fransız olarak doğmuş olduğum tamamen rastlantısaldır ama ne de olsa Fransa'nın kendisi ebedidir" diyebiliriz.

Söylemeye bile gerek yok, 18. yüzyılın sonuna doğru milliyetçiliğin ortaya çıkmasına 'neden olan' şeyin dinsel kesinliklerin çözülmesi olduğunu ya da bu çözülmenin kendisinin karmaşık bir açıklama gerektirmediğini iddia ediyorum. Ne de milliyetçiliğin tarihsel olarak dini, bir şekilde 'aşığı' iddia ediyorum. İddiam, milliyetçiliğin bilinçli olarak benimsenmiş siyasal ideolojilerle ilişkilendirilerek değil, kendisini önceleyen ve onlardan kaynaklanmış olduğu büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmesi gerektiğidir.

Şimdiki amaçlarımız bakımından bizi ilgilendiren iki kültürel sistem, dinsel cemaatle hanedanlık mülkü. Çünkü her ikisi de egemen oldukları dönemlerde,

tıpkı milliyetin bugün olduğu gibi, veri kabul edilen çerçevelerdi. Bu yüzden hem bunların sorgu sual gerektirmeyen inandırıcılıklarının berisinde yatanın ne olduğunu gözden geçirmek, hem de çözümlerine yol açan unsurlardan bazılarına değinmek gerekiyor.

Dinsel Cemaat

Tarihte çok az şey Sulu takımadalarından Fas'a kadar uzanan İslam ümmetinin, Paraguay'dan Japonya'ya Hıristiyanlığın, Sri Lanka'dan Kore yarımadasına kadar Budist dünyanın kapsadığı alan kadar başdöndürücüdür. Büyük kutsal kültürler (bizim amaçlarımız bakımından bunlara 'Konfüçyanizm' de dahil edilebilir) dev cemaat tasarımları barındırıyorlardı. Ama Hıristiyanlık, İslam ümmeti ve kendisini Çinli değil, merkezi olarak niteleyen Orta Krallık bile ancak kutsal bir dil ve yazı aracılığıyla tasarlanabilirlerdi. Yalnız İslam örneği üzerinde duralım: Maguindanao'lar Mekke'de dillerini bilmedikleri, sözel iletişim kuramadıkları Berberilerle karşılaştıklarında, yine de birbirlerinin "ideograf"larını anlayabiliyorlardı, çünkü her ikisinin de paylaştıkları kutsal metinler yalnızca klasik Arapça olarak mevcuttu. Bu anlamda tıpkı Çin karakterleri gibi klasik Arapça da, seslerden değil işaretlerden bir cemaat yaratmaya hizmet ediyordu. (Matematik bugün bu eski geleneği sürdürüyor. Taylandlılar'ın +'ya ne dediği hakkında Romenler'in en ufak bir fikri yoktur ve tersi; ama her iki grup da simgeyi aynı şekilde kavlıyorlar.) Büyük klasik cemaatlerin hepsi, kutsal bir dilin aracılığıyla dünyaötesi bir iktidar düzlemiyle kurdukları ilişkiden ötürü, kendilerinin kozmosun merkezinde durdukları tasarımına sahiptiler. Latince'nin, Pali'nin, Arapça'nın ya da Çince'nin kapsayabileceği alan, bu yüzden sınırsızdır. (Hatta, söz konusu dil ne kadar ölü — konuşulan dilden uzak — olursa o kadar iyi: o zaman, saf bir işaretler dünyasına ulaşmak için herkesin eşit imkânı olur.)

Ama mayasını bu kutsal dillerin oluşturduğu klasik cemaatleri, modern ulusların hayali cemaatlerinden ayırdeden nitelikleri vardı. Bu farklardan biri, eski cemaatlerin kendi dillerinin emsalsiz kutsallığına duydukları güven ve buna bağlı olarak cemaate üye olma konusundaki görüşlerinden kaynaklanıyor. Çinli mandarinler Orta Krallığın ideogramlarını onaylayarak izliyorlardı. Bu barbarlar, tam özümsemeye yolunun yarısını katetmişlerdi bile.⁵ Yarı medeni olmak barbar olmaktan kıyaslanamayacak kadar daha iyiydi. Bu tavır ne yalnızca Çinliler'e özgüydü, ne de antik çağlarla sınırlıydı. Örneğin 9. yüzyıl başlarından liberal Pedro Fermin de Vargas'ın, 'barbarlar hakkındaki' şu politikasına bakın:

Tarımımızı geliştirmek için Kızılderililerimizi İspanyollaştırmak gerekecek. Tembellikleri, aptallıkları, normal insan girişimlerine duydukları ilgisizlik,

kökeninden uzaklaştığı ölçüde daha da yozlaşan aşağı bir ırktan geldiklerini düşündürüyor... Kızılderilileri beyazlarla çiftleştirerek ortadan kaldırmak, haraç ve diğer yükümlülüklerden azad etmek ve onlara toprakta özel mülkiyet vermek bizim çok avantajımıza olacaktır.⁶

Burada çarpıcı olan bu liberalin Kızılderilileri, çok geçmeden haleflerinin Brezilya'da, Arjantin'de ve Birleşik Devletler'de yapacağı gibi silah ve mikropla imha edilmesini değil de, hâlâ onları 'haraçtan azad ederek' ve 'toprak üzerinde özel mülkiyet vererek' ortadan kaldırmayı önermesi... Zulümle karışık hoşgörüsünün yanı sıra kozmik iyimserliğine de dikkat edin: Kızılderili hâlâ kurtarılabilir — herkes gibi özel mülkiyet edinecek ve beyaz, 'medenî' menîyle döllenerek. (Fermin'in tavrı, 'melezler'e, 'yarı eğitilmiş yerliler'e, 'kıranlar' ve benzerlerine, 'sahici' Malayları, Gurkaları ve Hausaları tercih eden daha sonraki Avrupalı emperyalistlerin tercihlerinden ne kadar farklı).

Ama geçmişin büyük global cemaatlerinin tasarlanmasını mümkün kılan kutsal ve sessiz dilleriydiyse de, bu görüntülerin gerçekliği, çağdaş Batı zihniyetine son derecede yabancı bir fikre dayanıyordu: işaretin keyfi olmamasına. Çin, Latin ya da Fap ideogramları gerçekliğin tezahürleriydi, rasgele imal edilmiş tasarımları değil. Kilise ayinlerine uygun olan dilin hangisi (Latince mi yerel dil mi) olduğu hakkındaki uzun tartışmayı biliyoruz. İslami gelecekte Kuran yakın zaman kadar, kelimenin tam anlamıyla çevrilemez olarak tasarlanıyordu (dolayısıyla da çevrilmiyordu); çünkü Allah'ın hakikatine ancak Arapça'da yazılmış işaretlerle ulaşmak mümkündü ve bunların yerine başka bir şey konamazdı. Burada, bütün dillerin kendisine eşit mesafede durmasına (ve dolayısıyla birbirlerinin yerine kullanılabilmesine) imkân verecek kadar dilden kopmuş bir dünya fikrine yer yoktur. Ontolojik gerçeklik ancak tek ve ayrıcalıklı bir tasarım sistemi ile kavranabilir: Kilise Latincesi'nin, Kuran Arapçası'nın ya da Sınav Çincesi'nin hakikat dili.⁷ Ve hakikat dilleri olarak da, milliyetçiliğe tamamen yabancı bir eğilime, "başkalarını kazanma" (conversion) eğilimine sahiptirler. Kazanılmadan kastettiğim, şu ya da bu dinsel görüşlerin benimsenmesinden çok, simyevi bir soğurulma. Bu süreç içinde eskiden barbar olan "Orta Krallık" olur, Atlas Dağları İslamiyeti olur, İlongo Hıristiyanlığı olur. (Halk dilleri tarafından görmezlikten gelinen Volapük ya da Esperanto ile karşılaştırıldığında, bu eski dünya dillerinin sahip olduğu muazzam itibarı düşünün.) Eninde sonunda, bu kutsal dil aracılığıyla kazanılma sayesinde ki bir İngiliz, Papa⁸; bir 'Mançu', Göğün Evlâdı olabildi.

Gerçi her ne kadar Hıristiyanlık gibi cemaatleri tasarlanabilir kılan bu dillerse de, söz konusu cemaatlerin kapsam ve imkânları yalnızca bu kutsal yazıdan hareketle açıklanamaz: bu yazıyı okuyabilenler, eninde sonunda büyük cehalet okyanuslarının ortasına konmuş adacıklardan ibarettiler.⁹ Daha bütünsel bir açıklama, bu *literati* ile toplumları arasındaki ilişkiyi de hesaba katmak zo-

rundadır. Yaşar kıldıkları diller, nüfuz edilmez olsalar da, toplumun gerçeklik duygusunun kısıyında yaşayan hukukçu ve iktisatçıların jargonlarının yapma nüfuz edilmezliğine sahip değillerdi. Aksine, zirvesini ilahi olanın oluşturduğu kozmolojik bir hiyerarşide stratejik bir konum tutuyorlardı, kutsal olanın müridleriydiler.¹⁰ 'Toplumsal gruplar' hakkındaki tasarımları, sınırları belirli ve yatay olmaktan çok merkezi ve hiyerarşikti. Papalığın iktidarının doruğunda sahip olduğu güç, ancak, hem bütün Avrupa'ya yayılmış, Latince konuşan bir ruhbanlar topluluğunun varlığından, hem de bu çift dilli entelijansiyanın, halk dili ile Latince arasında kurduğu aracılığın, dünya ile cennet arasında bir aracılık olarak yorumlanmasına imkân tanıyan bir dünya tasarımının herkes tarafından paylaşılıyor olmasından hareketle açıklanabilir. (Aforozun ürkütücülüğü bu kozmolojiyi yansıtmaktadır.)

Ama bütün görkem ve güçlerine karşın, büyük dinlerin terimlerinden hareketle hayal edilmiş cemaatlerin sahip oldukları bilinçsiz iç tutarlılık, Ortaçağlar'ın sonundan itibaren sürekli bir inişe geçti. Bu inişin nedenleri arasında, burada, söz konusu cemaatlerin emsalsiz kutsallıklarına ilişkin iki tancesini vurgulamak istiyorum.

Bunlardan birincisi Avrupa-dışı dünyadaki keşiflerin etkileri... Bu keşifler özellikle Avrupa'da (ama yalnızca orada değil), "kültürel ve coğrafi ufku ve dolayısıyla da insan hayatının alabileceği mümkün biçimler hakkındaki fikirleri aniden genişletti".¹¹ Bu süreç Avrupa'nın seyahatnamelerinin en büyüğünde açıkça belirgindir. Venedik yurttaşı, iyi bir Hıristiyan olan Marco Polo'nun 13. yüzyılın sonunda Kubilay Han hakkında yaptığı şu hayranlık ve dehşet karışımı betimlemeye bir göz atın:

Büyük han, bu emsalsiz savaşı kazandıktan sonra, mubalağa, gösteriş ve gurur içinde başkenti Kanbalu'ya döndü. Bu Kasım ayındaydı ve Şubat ve bizim Paskalya'mızın ayı olan Mart'ta da orada ikamet etmeye devam etti. Bunun bizim başlıca kutlamalarımızdan biri olduğunu bildiğinden, bütün Hıristiyanlar'ı huzura çağırdı ve onların, havarilerin dört İncil'ini içeren kendi Kitap'larını da yanlarında getirmelerini buyurdu. Törensel bir eda ile Kitap'ın tütsülerle habire parfümlenmesinden sonra, onu içten bir sofulukla öptü ve hazır bulunan bütün soy-luları da aynı şeyi yapmaya çağırdı. Paskalya ve Noel gibi Bütün Hıristiyan bayramlarında izlenen normal protokoldü bu; Müslümanlar'ın, Yahudilerin ve putataparların bayramlarında da aynı protokolü izlerdi. Bu davranışının sebebi sorulduğunda "İnsanlığın değişik sınıfları tarafından saygı gösterilen ve ibadet edilen dört büyük Peygamber var. Hıristiyanlar İsa Mesih'i kendi ilahları olarak telakki ediyorlar; Müslümanlar Muhammed'i; Yahudiler Musa'yı; putataparlar ise putlarının en büyüğü olan Sogomombar-kan'ı... Hepsinin hakkını veriyor, dördüne de saygı gösteriyor ve aralarında hangisi en güçlüyse onu yardıma çağırıyorum." dedi. Ama ötekilere davranış tarzından majestelerinin Hıristiyanları'nın imanını en doğrusu ve iyisi olarak kabul ettiği açığı...¹²

Bu pasajda asıl kayda değer olan büyük Moğol'un dinsel rölativizmi değil (söz konusu olan hâlâ dinsel bir rölativizm), Marco Polo'nun tavır ve dili. Kendisi gibi Hıristiyanlar'a yazdığı halde, Kubilay'ı ikiyüzlü ya da putatapar diye nitellemek hiç aklına gelmiyor. (Hiç kuşkusuz "uyruklarının sayısı, mülkünün kapsamı ve gelirinin miktarı bakımından, dünyada bugüne kadar gelmiş geçmiş en büyük hükümler" olduğundan.¹³) Ve farkında olmadan (daha sonra "onların"a dönüşen) "bizim" zamirini kullanışında, Hıristiyanlığı "doğru" diye nitelemektense "en doğrusu" ibaresini tercih etmesinde, çoğu milliyetçinin dilini haber veren imanın bölgeselleşmesi, teritoryalleşmesi olgusunun tohumlarını sezebiliriz ('bizim' milletimiz, rekabetçi ve karşılaştırmalı olarak tasarlanan bir düzlemde, "en iyisi"dir.)

1712'de Pers seyyah Rica'nın Paris'ten dostu Ibben'e yazdığı mektup çok aydınlatıcı bir kontrast sunuyor:

Papa Hıristiyanlar'ın şefidir; kendisi artık daha çok alışkanlıktan ötürü tapılan çok eski bir puttur. Bir zamanlar Prensler'in bile hesaba katması gereken büyük bir güçmüş, çünkü bizim muhteşem sultanımız İremetya ya da Gürcistan krallarını ne kadar kolaylıkla tahttan indirebilirse, o da onları öyle tahttan indirirmiş. Saint Peter diye anılan ilk Hıristiyanlar'dan birinin varisi olduğunu iddia ediyor ve bu gerçekten de çok zengin bir verasetmiş çünkü hazinesi devasa ve kontrolü altında büyük bir ülkesi var.¹⁴

Bu 18. yüzyıl Katoliğinin kasıtlı ve sofistike uydurmaları, 13. yüzyıldaki selefının naif gerçekçiliğinin aynadaki bir aksi gibi, ama artık 'görelileşme (rölativizasyon)' ve 'bölgeselleştirme (territorializasyon)' tamamen bilinçli bir hale gelmiş. Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin, bir sapkınlığı ya da hatta şeytani bir şahsiyeti değil de (zavallı soluk Carter bu role hiç uymuyordu), bir milleti Deccal diye nitelmesini, bu geleneğin paradoksal bir doğrultuda geliştirilmesi diye değerlendirmek makul olmaz mı?

İnişin ikinci bir nedeni, kutsal dilin kendisinin itibar kaybetmesiydi. Batı Avrupa hakkında yazarken Bloch, "Latince'nin yalnızca öğretimin yapıldığı dil olmadığına, *öğretilen* yegâne dil olduğuna" işaret etmişti.¹⁵ (Bu "yegâne" Latince'nin kutsallığını açıkça ortaya koyuyor, başka hiçbir dilin öğretilmeye değer olduğu düşünülüyordu.) Ama 16. yüzyıla varıldığında bütün bunlar hızla değişiyordu. Bu değişikliğin nedenleri üzerinde durmamıza burada gerek yok; kapitalist yayıncılığın merkezi önemi aşağıda tartışılacak. Değişimin ölçek ve hızını anmak yeterli. Febvre ve Martin'in tahminlerine göre 1500'den önce basılan kitapların yüzde 77'si hâlâ Latince'ydi (tabii bu aynı zamanda, yüzde 23'ünün daha bu dönemde bile halk dillerinde yazıldığını da gösteriyor).¹⁶ 1501'deki 88 edisyondan 8'i dışında hepsi Latince'yken, 1575'ten sonraki edisyonların çoğu hep Fransızca oldu.¹⁷ Karşı-reform döneminde kısa bir geri dönüş yapar gibi olduysa da, Latince'nin kader saati çalmıştı. Yalnızca

genel bir popülerlik meselesinden de söz etmiyoruz burada. Bir süreç sonra, ama aynı başdöndürücü hızla, Latince tüm Avrupa yüksek entelijansiyasının dili olmaktan çıktı. 17. yüzyılda Hobbes (1588-1678) hakikat dilinde yazdığından, kıta ölçeğinde şöhrete sahip biriydi. Oysa halk dilinde yazan Shakespeare'in (1564-1616) Manş Denizi'nin ötesinde adını bilen yoktu.¹⁸ Ve iki yüzyıl sonra İngilizce bir dünya imparatorluğu dili haline gelmemiş olsaydı, adasındaki o bilinmezliğe mahkûm kalmaz mıydı? Bu insanların kıtadaki yakın çağdaşları, Descartes (1596-1650) ve Pascal (1623-1662) yazışmalarını Latince'de yapıyorlardı; oysa Voltaire'in (1694-1778) neredeyse bütün mektupları Fransızca'ydı.¹⁹ "1640'tan sonra Latince olarak yayımlanan kitapların azalması ve halk dillerindekilerin sayılarının artmasıyla, yayıncılık giderek uluslararası [sic] bir girişim olmaktan çıkıyordu."²⁰ Kısacası, Latince'nin düşüşü, eski kutsal dillerle bütünleştirilen kutsal cemaatlerin parçalanma, çoğullaşma ve bölgeselleşme sürecini örnekliyordu.

Hanedanlık Mülkü

Bugün insanın kendisini, bir hanedanlık tarafından yönetilen bir mülkün, çoğunluk için hayal edilebilir yegâne 'politik' biçim olarak görüldüğü bir dünyanın içine yerleştirmeye çalışması, belki de, çok güç. Çünkü 'ciddi' monarşi, çok temel bazı bakımlardan politik hayat hakkındaki modern tasarımların tam tersi bir doğrultuya işaret ediyor. Kraliyet her şeyi yüksek bir merkez çevresinde örgütler. Meşruiyetini, yurttaş değil uyruklardan ibaret olan nüfustan değil, ilahiyetten alır. Modern tasarımlara göre devletin egemenliği, yasal olarak tespit edilmiş sınırlarının içinde kalan her santimetre kare üzerinde, aynı tamlıkta, bütünlükte ve bir örnek bir şekilde işler. Ama devletin bir merkezden hareketle tanımlandığı eski tasarıma göre, sınırlar geçirgen ve belirsizdir ve egemenlikler sınırlarda tam olarak tespit edilemeyen bir şekilde iç içe geçerdi.²¹ Paradoksal gibi görünse de, modern çağ öncesi imparatorluk ve krallıklarının iktidarlarını son derecede heterojen ve üstelik birbirlerine bitişik de yaşamayabilen nüfuslar üzerinde uzun dönemler boyunca sürdürebilmelerini mümkün kılan, bu özellikleriydi.²²

Eski monarşilerin yalnızca savaşlar değil, bugünkünden çok farklı bir cinsel politika aracılığıyla da genişlediğini anmalıyız. Genel dikeysellik ilkesi uyarınca hanedanlar arası evlilikler, heterojen nüfusları yeni siyasal çerçevelere tabi kılıyordu. Bu bakımdan en temsil edici örnek kuşkusuz Habsburg Hanedanı'dır. O zamanlar dendiği gibi, *Bella gerant alii tu felix Austria nube!* İşte, biraz kısaltılmış olarak, son dönemlerinde hanedanın unvanlar listesi:

Avusturya İmparatoru; Macaristan, Bohemya, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Galiciya, Lodomerya ve İliya Kralı; Kudüs Kralı vs.; Avusturya Arşidükü; Tos-

kana ve Krakow Grand Dükü; Lotharingiya, Salzburg, İstirya, Carinthia, Carniola ve Bukovina Dükü; Transilvanya Grand Dükü ve Boğdan Margravı; Yukarı ve Aşağı Silezya, Modena, Parma, Piacena ve Guastrella, Ausschwitz ve Saot, Teschen, Friaul, Ragusa ve Zara Dükü; Habsburg ve Tirol, Kiburg, Görz ve Gradiska Prens-Kontu; Trient ve Brizen Dükü; Yukarı ve Aşağı Lausitz'de ve İstirya'da Margrav; Hohenembs, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg vs. Kontu; Trieste ve Cattaro Lordu, Windisch Markın üzerinde Lord; Voyvodina ve Sırbistan Büyük Voyvodası... vs.²³

Jász'nin de haklı olarak gözlemlediği gibi, "Habsburglar'ın attığı sayısız kazığın, fetihin ve yaptıkları evliliklerin kayıtlarından ibaret olan bu liste.. belli bir komiklikten de yoksun değildi".

Dinin poligamiye izin verdiği mülklerde, kademlendirilmiş bir cariyeler sistemi mülkün bütünleştirilmesinde merkezi bir rol oynuyordu. Hatta kraliyet soyları itibarlarını, çağrıştırdıkları ilahiyet haloesinin yanı sıra melczleşmeden alıyorlardı.²⁴ Çünkü bu tür karışımlar olağanüstü bir statünün göstergeliydi. Bu bakımdan Londra'da 11. yüzyıldan beri (o zamanki de kuşku) 'İngiliz' bir hanedanın hüküm sürmemiş olmaması tipiktir; ya Bourbon'lar için hangi millettendir diyeceğiz?²⁵

Ama 17. yüzyılda kutsal kraliyetlerin sahip oldukları otomatik meşruiyet — yine burada üzerinde durmamıza gerek olmayan nedenlerden ötürü— yavaş yavaş inişe geçti. 1649'da modern dünyanın ilk devriminde Charles Stuart'ın başı kesildi ve 1650'lerde Avrupa'nın önemli devletlerinden biri, bir kral tarafından değil, halk kökenli bir *Koruyucu* tarafından yönetildi. Ama Pope ve Addison'un devrinde Anne Stuart hâlâ kraliçelerini dokundurarak hastaları tedavi ediyordu; bu tedaviler *ancien régime*'in sonuna kadar Aydınlanma Fransası'nda da, Bourbonlar, XV. ve XVI. Louis, tarafından gerçekleştirildi.²⁶ Ama 1789'dan sonra artık Meşruiyetin yüksek sesle ve bilinçli olarak savunulması gerekti ve bu süreç içerisinde monarşi 'yarı-standart' bir model haline geldi. Tenno ve Göğün Evladı, "İmparator'a dönuştü. Taa nerelerdeki Siyam'da V. Rama (Çulalongkorn) oğul ve yeğenlerini, yeni dünya modelinin inceliklerini öğrensinler diye St. Petersburg, Londra ve Berlin saraylarına gönderdi. 1887'de iktidarın en büyük oğul kanalından devri ilkesini yasallaştırarak Siyam'ı, "Avrupa'nın 'medeni' monarşileri ile tutarlı bir hale getirdi".²⁷ Yeni sistem 1910'da tahta, daha eski bir çağda sözü bile edilmeyecek dengesiz bir eşcinseli getirdi. Ancak VI. Rama'nın taç giyme törenine katulan İngiliz, Rus, Yunan, İsveç, Danimarkalı ve Japon (!) prensçikler sayesinde diğer monarşilerin onayı alınmış oluyordu.²⁸

1914'te bile dünya politik sisteminin üyelerinin çoğu hanedanlık devletleriydi ama ayrıntılı olarak incelediğimizde göreceğimiz gibi, eski Meşruiyet ilkesinin temellerinin çürümekte olduğu uzunca bir süredir, hanedanlar kendilerine

daha 'ulusal' payandalar arıyorlardı. Büyük Friedrich'in (hük. 1740-1786) ordusunda 'yabancılar' hatırı sayılır bir yer tutuyordu. Scharnhorst'un, Gneisenau'nun ve Clausewitz'in reformları sayesinde Büyük Friedrich'in ikinci kuşaktan yeğeni III. Friedrich Wilhelm'in (hük. 1797-1840) ordusu tamamen "ulusal-Prusyalılar"dan oluşuyordu.²⁹

Zaman Tasavvurları

Ancak ulus olarak tasarlanan cemaatlerin, basit bir şekilde dinsel cemaatlerin içinden çıkarak onların yerini aldığını düşünmek dar görüşlülük olur. Kutsal cemaatin, dil ve soyların gerilemesinin berisinde, dünyayı kavrama tarzında meydana gelen köklü bir değişim yatıyordu ve ulusun "düşünümesi"ne en çok katkıda bulunan faktör de bu oldu.

Bu dönüşüm hakkında bir fikir edinebilmek için kutsal cemaatlerin görsel olarak nasıl temsil edildiğine bir göz atmak, örneğin Ortaçağ kiliselerindeki kabartma ve vitrayları ya da eski İtalyan ve Flaman ustalarının resimlerini incelemek yararlı olur. Bu suretlerin tipik özelliklerinden biri, yanıltıcı bir şekilde "modern kılık kıyafet" diyebileceğimiz bir şeyi çağrıştırmalarıdır. Yıldızı izleyerek İsa'nın doğduğu ahırın bulan çobanların hatları Burgundiya köylülerininkilere benzer. Bakire Meryem bir Toskana tüccarının kızı olarak resmedilir. Birçok resimde, resmi ismarlayan, gündelik şehrli ya da soylu kıyafeti içinde, çobanların yanında diz çökmüş olarak görülür. Besbelli ki bugün bize aykırı gelen bu şeyler, Ortaçağ müminlerinin gözlerine son derecede doğal geliyordu. Tasarlanan gerçekliğin resmedilme, biçimlendirilme tarzının büyük ölçüde görsel ve işitsel olduğu bir dünya ile karşı karşıyayız. Hıristiyanlık evrensel biçimini bir dizi özgüllük ve tikellik aracılığıyla kazandı: *şu kabartma, o pencere, bu vaız, o öykü, bu dinsel oyun, o kutsal emanet. Bütün Avrupa'ya yayılmış Latince okuyup yazan ruhbanlar, Hıristiyan imgeleminin oluşmasının asli unsurlarından biriydiyse, onların tasarımlarının, daima kişisel ve tikel olan görsel ve işitsel yaratıcıları aracılığıyla cahil kitlelere aktarılması da aynı derecede önemliydi. Atalarını ve zaafalarını, vaızlarını dinleyen herkesin bildiği mütevazı köy papazı, yine de cemaati ile kutsal olan arasında daha doğrudan bir aracılık yapıyordu. Kozmik ve evrensel olanla dünyevi ve tikel olan bu şekilde karşı karşıya getirilince, Hıristiyanlık, ne kadar devasa olursa olsun, öyle olduğu ne kadar güçlü bir şekilde hissedilirse hissedilsin, tikel Baviera ya da Endülüs cemaatlerine göre değişen bir biçimde ve daima onların kendilerinin bir tekrarı, bir kopyası olarak sunulmuş oluyordu. Modern müzelerin restorasyoncu anlayışıyla Bakire Meryem'i Sami hatlarla ve "birinci yüzyıl" kılık kıyafeti içinde resmetmek o zamanlarda tasavvur dahi edilemezdi, çünkü zamanın, geçmiş'le şimdi'nin birbirlerinden radikal bir şekilde*

ayrıştığı sonsuz bir neden sonuç zinciri olarak kavranması, ortaçağ Hıristiyan zihniyetine tamamen yabancıydı.³⁰ Bloch insanların, zamanın sonunun yakın olduğunu düşündüğünü söylüyor: Aziz Pavlus "Efendinin gününün, gecede bir hırsız gibi yaklaşmakta" olduğunu söylemişti. Dolayısıyla 12. yüzyıl vakanüvisi Piskopos Freisigli Otto'nun sık sık çağdaşlarından "zamanın sonuna yerleştirilmiş olan bizler" diye söz etmesi doğaldı. Bloch, ortaçağda insanların "kendilerini tefekküre verdiklerinde zihinlerine en uzak olan fikrin, uzun bir geleceğe sahip genç ve diri bir insan soyu düşüncesi olduğu" sonucuna varıyor.³¹

Auerbach, bu bilinç biçiminin unutulmaz bir taslağını çizmişti:

İshak'ın kurban edilmesi, İsa'nın kendi kendini feda etmesini haber veriyor şeklinde yorumlandığında ve böylelikle birincisinin ikincisinin "gerçekleştirdiği" vaadi ilan ettiği düşünülürken, birbirleriyle ne zamansal ne de nedensel bir ilişkisi olan bu iki olay arasında yine de bir bağlantı kurulmuş olur —varlığı, akıl yoluyla yatay boyut üzerinde tespit edilemeyecek bir bağlantı... Bu bağlantı ancak her iki olay da, dikey olarak, hem böyle bir tarihi tasarlayabilecek hem de bu tarihin anlaşılabilirliğinin anahtarını sağlayabilecek yegâne özne olan Tanrı'nın inayetiyle ilişkilendirildiği takdirde tespit edilebilir... Şimdi ve burada artık yalnızca dünyevi bir olaylar zincirinin halkası değil, aynı zamanda her zaman varolmuş olan ve gelecekte de varolacak olan bir şeydir; ve kesin olarak söylendiğinde, Tanrı'nın gözünde ebedidir, tüm-zamansaldır, parçalı dünyevi olaylar düzleminde zaten tüketilmiş olan bir şeydir.³²

Auerbach haklı olarak, böylesi bir eşzamanlılık anlayışının bizim zihniyetimize tamamen yabancı olduğunu vurguluyor. Bu anlayış, Benjamin'in "Messianic" zaman dediğine benzer bir biçimde, zamanı, geçmişle geleceğin eşzamanlı olarak içinde bulunduğu anlık bir şimdi olarak kavlıyor.³³ Böyle bir bakış için "aynı zamanda" ifadesi gerçek bir anlam taşıyamaz.

Bizim eşzamanlılık kavramımız ise uzun bir süredir oluşmakta ve ortaya çıkışı, kuşkusuz, daha araştırılması gereken bir sürü yoldan, dünyevi bilimlerin gelişmesine bağlı. Ama bu, öylesine köklü bir öneme sahip bir kavram ki, onu her yönüyle hesaba katmadan, milliyetçiliğin karanlık oluşumuna nüfus etmeyi, ümit etmek bile mümkün değil. Ortaçağ'ın zaman-boyunca-eşzamanlılık kavrayışının yerini alan —yine Benjamin'den ödünç alacak olursak— "homojen ve içi boş zaman" fikri oldu. Burada eşzamanlılık, deyim yerindeyse, tersine bir doğrultuda ve zamanı keserek işliyor; işaret, haber ya da vaad ve gerçekleşmesi değil, saat ve takvimle ölçülen zamansal rastlantı ve çakışmalar.³⁴

Bu dönüşümün tasarlanan (ya da hayali) bir topluluk olarak ulusun doğuşu için neden bu kadar önemli olduğunu, en iyi ilk kez Avrupa'da 18. yüzyılda ortaya çıkan iki tasarı (ya da hayal) biçiminin —roman ve gazetenin—

yapılarını inceleyerek görebiliriz.³⁵

Önce eski moda romanların tipik yapısını gözünüzün önüne getirin; yalnızca Balzac'ın şahaserlerine değil, o feci çoksatarlara da özgü olan yapıyı.. Açıkça bu yapı, kendisi "homojen ve içi boş olan bir zaman"da, eşzamanlılığı sunmak için bir mekanizma ya da "aynı zamanda" tabirine getirilmiş karmaşık bir açıklamadır. Sırf örnek olsun diye, bir roman çatısının basit bir kesitini ele alalım; adamın birinin (A) bir karısı (B) ve bir metresi (C) var; metresin de başka bir sevgilisi (D) var. Bu kesit için şöyle bir zaman şeması kurabiliriz:

Vakit	I	II	III
	A, B ile kavga ediyor	A, C'ye telefon ediyor	D bir barda sarhoş oluyor.
Olay	C ile D sevişiyor.	B alışveriş ediyor	A akşama B ile evde yemek yiyor.
	D bilardo oynuyor.	C kötü bir rüya görüyor.	

Bu sakansta A ile D'nin hiç karşılaşmadığına, hatta, eğer C işleri iyi idare etiyse, birbirlerinin varlıklarından habersiz bile olabileceklerine dikkat edin.³⁶ O halde A ile D'yi birbirlerine bağlayan nedir? Birbirlerini tamamlayan iki tasarım: Bir kere birtakım 'toplumlar' (Wessex, Lübeck, Los Angeles) içinde yer alıyorlar. Bu toplumlar o kadar sağlam ve istikrarlı bir gerçekliğe sahip sosyolojik varlıklar ki, üyelerinin (A ve D'nin), birbirleriyle hiç tanışmadan sokakta karşılaştıkları ve aralarında böylesi bir bağlantının varolduğu bile düşünülebilir.³⁷ İkincisi, A ve D, her şeyi bilen (herşeye nazır) okurların zihinlerinde yer alıyorlar. Bağlantuları görenler yalnız onlar. O sırada A'nın C'ye telefon etmekte olduğunu, B'nin alışveriş yaptığını ve D'nin bilardo oynadığını görenler, —Tanrı gibi aynı zamanda görenler— yalnız onlar. Bu işlerin her birinin aynı şekilde saatlenmiş ve takvimlenmiş bir zamanda, ama birbirlerinden büyük ölçüde habersiz olabilen kişiler tarafından yapılıyor olması, yazarların okurlarının zihninde yarattığı bu hayali dünyanın yeniliğini gösteriyor.³⁸

Homojen ve içi boş bir zaman boyunca ilerleyen bir sosyolojik organizma fikri, tarihte yukarı ya da aşağı doğru ilerleyen kütleli bir topluluk olarak tasarlanan modern ulus fikrinin çok açık bir analogudur.³⁹ Bir Amerikalı 240 000 000 kusun yurttaşından ancak bir avuç içi kadarının, onları tanımak bir yana, adını bilebilir. Ama anonim ve eşzamanlı faaliyetlerinin sürckliliğine güveni tamdır.

Eğer biri hariç, hepsi milliyetçi hareketlerle iç içe geçmiş dört romana kısaca göz atacak olursak, geliştirmeye çalıştığım perspektif, biraz daha somutluk kazanabilir. 1887 yılında "Filipino Milliyetçiliğinin Babası" José Rizal, bugün Filipino edebiyatının en büyük başarısı addedilen *Noli Me Tangere* adlı romanını yazdı. Roman, aynı zamanda bir "yerli" (Indio) tarafından yazılmış ilk romandı.⁴⁰ İşte olağanüstü başlangıcı:

1880'lerde bir Ekim'in sonuna doğru Don Santiago de los Santos bir akşam yemeği partisi veriyordu. Her ne kadar, her zaman yaptığı gibi aksine, partiyi ancak aynı günün ikindisinde ilan ettiyse de, kısa zamanda yaşadığı Binondo'da ve Manila'nın diğer mahallelerinde ve hatta İspanyollar'ın müstahkem şehri Intramuros'ta bile konuşulan başlıca konu haline geldi. Don Santiago daha çok Yüzbaşı Tiago adıyla bilinirdi —rütbe askeri olmaktan çok siyasiydi ve bir zamanlar şehrin yerli belediye başkanı olduğunu hatırlatıyordu. O yıllarda eli açıklığıyla şöhret yapmıştı. Ülkesi gibi evinin de kapısının her zaman açık olduğu bilinirdi— tabii ticaretle, yeni ve cüretli olan fikirler dışında her şey.

Ve böylece partinin haberi, Tanrı'nın o mutlak hikmeti içerisinde yarattığı ve Manila'da büyük bir sevecenlikle çoğalttığı süngerler, yavaşmalar ve kapı asakları arasında, bir elektrik akımı hızıyla yayıldı. Bunların bir kısmı ayakta duramazlar, cilalatmaya gitti, diğerleri yaka düğmelerinin ve kravatlarının peşine düştüler; ama her birini asıl meşgul eden, evsahiplerini yıllardır süren bir dostluktan kaynaklanan bir samimiyetle nasıl selamlayabilecekleri ve fırsat olursa, o kadar beklendikleri halde daha önce niçin gelememiş olduklarını nasıl en iyi açıklayabilecekleriydi.

Yemek, eğer depremlerden birinde yıkılmadıysa, Anloague Sokağı'nda bugün hâlâ rastlanabilecek olan evde veriliyordu. Mal sahibinin kendisi evi elbette yıkmamıştır: Filipinler de bu genellikle Tanrı'ya ya da Doğa'ya bırakılır. O kadar ki, insan kimi zaman hükümetten, tam da bu amaçla, bir ihale almış olduklarını düşünüyor...⁴¹

Uzun boylu yorum yapmak herhalde gerekmiyor. Daha başlangıçtan birbirlerini tanımayan, anonim yüzlerce insanın, belirli bir onyıllık belirli bir ayında bir akşam yemeği partisini tartışması imgesinin (o güne kadar Filipino yazınında hiç rastlanmamış olan bir imge), imgesel, hayali bir topluluk çizdiğini kaydetmek yeterli. "Anloague Sokağı'nda bugün hâlâ rastlanabilecek olan ev"e rastlayacak olanlar, Filipin-okuru-olarak-bizler'iz. Bu evin romanın 'iç' zamanından Manila'nın 'dış' zamanına geçişindeki kolaylığın hipnotize edici bir etkisi var; karakterlerin yanı sıra, yazar ve okurların da oluşturduğu tek bir topluluk, takvim zamanı boyunca ilerleyip duruyor. Ses tonuna da dikkat edin. Okurlarının bireysel kimlikleri hakkında en ufak bir fikri olmadığı halde Rizal, ilişkilerinde en ufak bir sorun yokmuşcasına, alaycı bir senli benlilikle yazıyor.⁴²

Hiçbir şey Foucault'nun tarif ettiği türden süreksizlikler hakkında, *Noli* ile

'Indio'lar tarafından yazılmış daha önceki edebiyatın en övülen eseri, Francisco Baltazar'ın *Pinagdaanang Bubay ni Florante at ni Laura sa Cahariang Albaniya*'nın (Arnavutluk Krallığı'nda Florante ile Laura'nın Hikâyesi) karşılaştırılması kadar somut bir fikir veremez. Bu kitabın ilk baskısının tarihi 1861'dir, ama çok daha önce, 1838'de tamamlanmış olabilir.⁴³ Çünkü, her ne kadar Rizal doğduğunda Baltazar hâlâ hayattaydıysa da, başyapıtının dünyası *Noli*'nin kine alabildiğine yabancısıdır. Ortam, 1880'lerin zaman ve mekânına alabildiğine uzak bir dünya, muhteşem bir Ortaçağlar Arnavutluk'u... Kahramanları: Florante adlı bir Hıristiyan Arnavut soylusu ve onun can dostu, İranlı bir Müslüman, aristokrat Aladin 'Moro'. Filipinler ancak Hıristiyan-Moro bağlantısıyla çağrıştırılır. Rizal'ın İspanyolcasına 'gerçekçi', alaycı ya da milliyetçi bir etki kazandırmak için Tagalog kelimeler karıştığı yerde, Baltazar, özel bir kasıt gütmeksizin, sırf söyleyişinin görkemini ve tınısını zenginleştirmek için Tagalog dörtlüklerinin arasına İspanyolca söyleyişler serpiştirir. *Noli* okunmak için yazılmıştı; *Florante at Laura* yüksek sesle terennüm edilmek için. En çarpıcı olanı da Baltazar'ın zamanı nasıl ele aldığı. Lumbera'nın dikkat çektiği gibi "hikâyenin gelişimi kronolojik düzene uymaz. Olaylar *in medias res* (her şeyin ortasında) başlar ve bütünü ancak 'flashback' hizmeti gören bir dizi konuşma aracılığıyla öğreniriz.⁴⁴ 399 adet dörtlük, kahramanın Aladin'le konuşmaları sırasında aktardığı çocukluğuna, Atina'daki öğrencilik yılları ve daha sonraki askeri serüvenlerine ayrılmıştır.⁴⁵ Baltazar'ın tek çizgili anlatı yerine başvurabileceği tek alternatif, 'flashback' hizmeti gören bu konuşmalardı. Florante ve Aladin'in 'eşzamanlı' geçmişlerini öğreniyorsak, bunları karşılıklı konuşmakta olan sesleri aracılığıyla öğreniyoruz, destanın yapısından hareketle değil. Bu teknik romanın kine ne kadar uzak: "Florante'nin Atina'da öğrencilik yapmakta olduğu baharda, Aladin de hükümdarın sarayından kovulmuştu..." Karakterlerini, 'toplum'un içine yerleştirmek ya da onları izleleriyle tartışmak, Baltazar'ın aklına gelmez. Çok heceli Tagalog kelimelerinin kıvrak akışının ötesinde bu metinde Filipino olan çok bir şey de yoktur.⁴⁶

Noli'nin yazılmasından 70 yıl önce, 1816'da Jose Joaquin Fernandez de Lizardi *El Pequillo Sarniento* (Kaşınan Papağan) adlı bir roman yazdı; bu türün Latin Amerika'daki ilk örneği. Bir eleştirmene göre bu metin "Meksika'daki İspanyol yönetimini yırtıcı bir biçimde mahkûm ediyor. Cehalet, batıl itikat ve yozlaşma bu yönetimin en belirgin özellikleri olarak gösteriliyor".⁴⁷ Bu 'milliyetçi' romanın biçiminin özünü, içeriği hakkındaki aşağıdaki betimden anlamak mümkün:

Kahraman (kaşınan papağan), başlangıçtan beri kötü etkilere maruz kalmıştır —cahil mürebbiyeler batıl itikatlar edinmesine yol açar, annesi şımartır, öğretmenlerinin onu disipline etmeye ya gönülleri ya da yetenekleri yoktur. Her ne kadar babası oğlunun avukatlar ve parazitler güruhunun sayılarını şişirmek-

tense yararlı bir meslek edinmesini isterse de, oğluna aşırı düşkün anne kazanır, oğlunu bir üniversiteye yollayarak batıl saçmalıklar dışında hiçbir şey öğrenmemesini temin eder... Periquillo, bir çok iyi ve akıllı kişiyle karşılaştığı halde iflah olmaz bir cahil olarak kalır. Çalışmak ya da herhangi bir şeyi ciddiye almak istemez ve sırasıyla rahip, kumarbaz, hırsız, eczacı çırağı, doktor ve bir taşra kasabasında kâtip olur. Bu olaylar yazara, bir yandan asıl mesajı olan İspanyol hükümeti ve eğitim sisteminin parazitleri ve cahilleri teşvik ettiği fikrini geliştirirken, bir yandan da hastaneleri, hapisaneleri, ücre köyleri, manastırları betimlemesine imkân verir... Periquillo'nun serüvenleri, bir kaç kez Kızılderililer ve Zenciler'in arasına karışmasına neden olur.⁴⁸

Burada, romanın içindeki dünya ile dışındaki dünyayı kaynaştırabilecek kadar sabit bir sosyolojik manzara boyunca hareket eden bir tekil kahramanın hareketinde de, ulusal imgelemi işbaşında görüyoruz. Bu pikaresk *tour d'horison* (ufuklar gezisi) —hastaneler, hapisaneler, ücre köylere, manastırlar, Kızılderililer, Zenciler— yine bir *tour de monde* (dünya gezisi) değildir. Ufuk açıkça sınırlandırılmıştır: sömürge dönemi Meksikası. Bu sosyolojik içeriğin en belirgin göstergesi, kullanılan çoğullar dizisidir. Çünkü insanın aklına hemen hiçbirinin kendi içinde özel bir önem taşımayan ama her birinin (eşzamanlı ve ayrı varoluşları içinde) bu sömürgecinin baskıcılığına temsil ettiği benzer hapisanelerle dolu bir toplumsal mekânı getiriyor.⁴⁹ (Kitab-ı Mukaddes'teki hapisanelerle karşılaştırın. Hiçbir zaman şu ya da bu toplumun tipik özellikleri olarak tasarlanmazlar. Her biri, Salome'nin vaftizci Yahya'ya tutulduğu hapisane gibi, tılsımlı bir yalnızlık içersindedir.)

Son olarak, hem Rizal hem Lizardi'nin İspanyolca yazmış olmasından hareketle, incelemekte olduğumuzun, bir şekilde, bir "Avrupa" fenomeni olduğu izlenimini dağıtmak üzere, işte kara talihli, genç Endonezyalı, komünist-milliyetçi Mas Marco Kartodikromo'nun bir öyküsünün, *Semarang Iltam*'in (Siyah Semarang) girişi:⁵⁰

Cumartesi akşamı saat 7'ydi; Semarang'da gençler Cumartesi gecelerini hiçbir zaman evlerinde geçirmezler. Ama bu gece etrafta kimse yoktu. Gün boyu süren yağmur bütün sokakları ıslak ve kaygan bırakmış olduğundan, herkes evde kalmıştı.

Dükkân ve bürolardaki işçiler için Cumartesi sabahları bir beklenti zamanı oldu —boş zamanların, akşamüstü şehirde dolaşmanın keyfini ipe çektikleri bir zaman. Ama bu akşam hayal kırıklığına uğrayacaklardı —kötü havanın ve kampunglardaki çamurlu yolların sebep olduğu uyuşukluk yüzünden. Genellikle her türden trafikle sıkışan ana yollar metruktu. Arada bir faytoncunun, atları acele ettirmeye çalışan kamçısının şaklaması ya da parke üzerindeki nal sesleri işitiliyordu.

Semarang terk edilmişti. Sokak lambalarının ışığı, parlayan asfalta yansıyordu.

Arada sırada, rüzgâr doğudan estikçe, bu gaz lambalarının ışığı soluklaşıyordu...

Uzun bambu şezlonga oturmuş bir genç adam gazete okuyordu. Kendini tamamen kaptırmıştı. Kimi zaman öfkesi, kimi zaman gülümsemeleri okuduğu hikâyeye ne kadar kapılmış olduğunu gösteriyordu. Belki de kendisini bu kadar mutsuz hissetmesini önleyecek bir şey bulmak umuduyla gazetenin sayfalarını çeviriyordu. Birdenbire manşeti,

REFAH

olan bir makaleye rastladı.

Yol kenarında yoksul bir serseri,
açta açıkta kaldığı için öldü.

Bu kısa haber genç adamı duygulandırmıştı. Biçare canın yol kenarında çektiği acıları nerdeyse gözünün önüne getirebilecekti... İçinde patlama noktasına yaklaşan bir öfke, bir merhamet hissediyordu. Bir an sonra da öfkesi, küçük bir grubu zenginleştirirken böylesi bir sefalete yol açan toplumsal sisteme yöneldi.⁵¹

El Periquillo Sarniento'da olduğu gibi burada da bir çoğullar dünyasındayız; dükkânlar, bürolar, faytonlar, kâmpunglar ve gazla aydınlatılan sokak lambaları. *Noli*'de olduğu gibi Endonezyalı-okurlar-olarak-bizler hemen takvim zamanının ve tanıdık bir manzaranın içine atılıyor; kimimiz o çamurlu Semarang sokaklarında bile yürümüş olabilir. Yine tekil bir kahraman ile dikkatli seçilmiş, *genel* ayrıntılardan oluşan sosyolojik bir manzara karşı karşıya getiriliyor. Ama burada aynı zamanda yeni olan bir şey var: hiç adlandırılmayan ama kendisinden tutarlı bir şekilde "bizim genç adam" diye bahsedilen bir kahraman. Bu zamirli tamlamanın kasıtsız 'içtenliği'ni kanıtlayan, tam da metnin sakarlığı ve yazımsal safdilliliği. Kimden bahsedildiği hakkında ne Marco'nun ne de okurlarının en ufak bir kuşkusu olabilir. 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yazılmış kültürlü ve şakacı romanlarda kullanılan "kahramanımız" mazmunu, yazarın (herhangi) bir okurla giriştiği oyunu vurguluyordu; Marco'nun "bizim genç adam"ı ise, kısmen de yeniliğinden ötürü, Endonezyaca okuyabilen okurlar topluluğu ve dolayısıyla örtük bir şekilde de, tohum halindeki bir Endonezya 'hayali topluluğu' anlamına gelmektedir. Marco'nun bu topluluğu bir adla özgülleme gereği duymadığına dikkat edin; topluluk zaten orada, mevcut. (Dili anlayabilen Hollanda sansürcüleri de mevcut. Genç adamın öfkesinin toplumsal sistemimize değil toplumsal sisteme yönelmiş olmasından da görülebileceği gibi, bu "bizimlik" in dışında bırakılmışlardır.)

Son olarak, bu tasarlanmış topluluğun varlığı, okuyan bizim-genç-adam hakkında bizim de okuyor olmamızla da pekişmektedir. Çamurlu bir Semarang yolunun kenarındaki serserinin cesedini bulmuyor; gazetadaki basılı haberden hareketle hayal ediyor.⁵² Ölen serserinin bir birey olarak kim olduğuyla da hiç ilgilenmiyor; düşündüğü temsili bir gövde, kişisel hayat değil.

Semarang Hitam'da, kurgusal bir edebi ürün bağlamında bir gazetenin yer alması pek uygun, çünkü dönüp gazetelere baktığımızda, bizi en çok çarpacak olan ne kadar köklü bir biçimde kurgusal oldukları...

Gazetelerin özünü oluşturan edebi uzlaşım nedir? *The New York Times*'in birinci sayfalarından herhangi birine baktığımızda, Sovyet muhalifleri hakkında birtakım hikâyeler, Mali'de kıtlık, feci bir cinayet, Mitterand'ın yaptığı bir konuşma hakkında haberler bulabiliriz. Bu olaylar niçin böyle biraraya getirilmiş? Bunları birbirlerine bağlayan ne? Bunun saf kişisel kaprislerden ibaret olmadığı açık. Ama diğer yandan besbelli ki, çoğu birbirlerinden bağımsız olarak, failleri birbirlerinden haberdar dahi olmadan cereyan ediyorlar. Birinci sayfada yer almalarının ve biraraya getirilmelerinin nedensizliği (akşam baskısında Mitterand'ın konuşmasının yerini bir beyzbol maçı alabilir), aralarındaki bağın tasarlanmış, hayali bir bağ olduğunu gösteriyor.

Bu hayali bağ birbirleriyle ilişkisi doğrudan olmayan iki kaynaktan geliyor. Birincisi takvim rastlantısından ibaret. Gazetenin tepesinde yer alan tarih, o sayfanın üzerindeki en önemli amblem, en asli bağlantıyı sağlıyor —türdeş, boş zamanın, daima ileriye doğru vuran tiktakları.⁵³ Bu zamanın içinde, dünya emin adımlarla ileriye doğru yürüyor. Bunun işareti: eğer iki gün boyunca süren kıtlık haberlerinden sonra, Mali iki hafta boyunca *The New York Times*'in sayfalarından kaybolacak olsa, okurlar bir an için bile olsun, Mali'nin yok olduğunu ya da kıtlığın bütün yurttaşlarını temizlediğini düşünmez. Gazetenin "roman"sı biçimi, "Mali" karakterinin oralarda bir yerde, bir yandan öyküdeki bir sonraki rolünü beklerken, sessiz sedasız ilerlemekte olduğu konusunda bir garanti oluşturur.

Hayali bağın ikinci kaynağı, bir kitap biçimi olarak gazete ile piyasa arasındaki ilişki. Gutenberg İncili'nin yayınlanmasıyla 15. yüzyılın sonu arasında geçen 40 küsur yıl içersinde Avrupa'da 20 milyon cilt yayınlandığı tahmin ediliyor.⁵⁴ 1500'le 1600 arasında sayı 150 milyon ve 200 milyona ulaşmıştı.⁵⁵ "Daha erken bir dönemden beri... basımevleri, manastır işliklerinden çok modern atölyeleri andırmaya başlamışlardı. 1455'te Fust ve Schoeffer, standartlaştırılmış üretime yönelik bir işletmenin başındaydılar; 20 yıl sonra Avrupa'nın her yerinde büyük basım işletmeleri faaliyet gösteriyordu."⁵⁶ Özel bir anlamda da olsa kitap, modern tarzda kitlesel ölçekte üretilen ilk sınai üründü.⁵⁷ "Özel anlam"la neyi kastettiğim, kitapla sanayileşmenin tuğla, şeker ve dokuma gibi diğer ilk ürünleriyle karşılaştırıldığında ortaya çıkabilir. Bir kilo şeker, kullanışlı bir nicelikten ibarettir, kendi içinde bir nesne değildir. Oysa kitap, ayrık, kendi içine kapalı bir nesnenin aynen, büyük bir ölçekte yeniden üretilmesidir —bu yönüyle çağımızın dayanıklı tüketim mallarının habercisidir.⁵⁸ Bir kilo şeker, diğerine karışır; her kitabın

münzevi bir kendine yeterliliği vardır. (Kitlesele ölçekte üretilmiş malların kişisel koleksiyonları olan kütüphanelerin, Paris gibi şehir merkezlerinde daha 16. yüzyılda tanıdık kurumlardan biri haline gelmeleri, bu yüzden şaşırtıcı değil.)⁵⁹

Bu açıdan bakıldığında gazete kitabın "aşırı ucu"dur; devasa ölçekte satılan ama popülerliği uçucu bir kitap. Bir günlük best-seller'lar diyebilir miyiz?⁶⁰ Basıldığı sabahın ertesinde gazetenin işi bitmişliği —tuhaf değil mi, kitlesele olarak üretilen ilk metallerden birinin modern dayanıklı tüketim mallarına içkin olan bu işi bitme, modası geçme eğilimini haber vermesi?— aynı zamanda, tam da bu yüzden, olağanüstü bir kitlesele âyini mümkün kılar. Şu sabah ya da akşam baskısının, şu gün değil bugün, şu saatle bu saat arasında inanılmaz ölçeklerde tüketileceğini biliyoruz. (Yine kullanımı saate bağlanmamış, sürekli bir akış izleyen şekerle karşılaştırın; bozulabilir, ama eskimez, modası geçmez.) Bu kitlesele âyinlerin —Hegel gazetelerin modern insan için sabah dualarının yerini tuttuğunu söylemişti— paradoksal bir anlamı vardır. Kafatasının surları içinde, sessiz bir mahremiyet halinde eda edilir.⁶¹ Ama, varlıklarından emin olunmakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin, aynı âyini eşzamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır. Dahası bu âyinler bitmez tükenmez bir şekilde günlük ya da yarım günlük aralıklarla tekrarlanır. Hayali bir topluluğun dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir biçimi için daha iyi bir örnek nasıl bulunabilir?⁶² Diğer yandan, kendi gazetesinin, tıpatıp aynılarının otobüste, berberde, komşularında tüketildiğine tanık olan gazete okuru, hayali dünyanın köklerini gündelik hayata sıkı sıkıya salmış olduğu konusunda teskin edilmiş olur. *Noli Me Tangere*'de olduğu gibi kurgu, gerçekliği sessizce ve sürekli bir biçimde istila eder; böylelikle de modern ulusların ayırdedici özelliği olan anonimlikte ortaklaşmaya (cmmolmaya) duyulan güveni yaratmış olur.

(...) Buraya kadar ile sürülmüş olan iddiaları kısaca özetlemekte yarar var. Temelde, bir ulusu tasarlamının, ancak ve ancak her üçü de son derecede eski ve insanların zihinleri üzerindeki hükmü aksiyon mertebesinde olan üç kültürel tasarımın etkilerini yitirmeye başladıkları yer ve zamanlarda mümkün olduğunu savundum. Bunlardan birincisi, kendileri hakikatin ayrılmaz bir parçası oldukları için, kutsal yazı-dillerinin, ontolojik hakikate ulaşma konusunda ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları fikriydi. Hıristiyanlığın, İslam ümmetinin ve diğerlerinin büyük kıtalarüstü dayanışmalarını vareden bu kutsal yazı anlayıştıydı. İkincisi, toplumların yüksek merkezlerin —başka insanlardan ayrı ve farklı olan, kozmolojik ya da ilahi bir bağış/buyruktan ötürü hükmeden kralların— altında ve etrafında örgütlendiği fikriydi. Bu görüşe göre insanı sadakatler zorunlu olarak hiyerarşik ve merkezizetçiydi. Üçüncüsü ise, koz-

moloji ile tarihi ayırılmaz, dünyanın ve insanların kökenlerini ise özdeş kılan zamanla ilgili tasavvurlardır... Biraraya geldiklerinde bu inançlar, insanların hayatlarını eşyanın tabiatına sıkı sıkıya bağlamış, varoluşun gündelik dertlerine (herşeyden de önce, ölüm, kayıp ve köleliğe) belli bir anlam vermiş ve çeşitli biçimlerde bunlardan bir kurtuluş yolu sunmuş oluyordular.

İktisadi değişimin, (toplumsal ve bilimsel) "keşifler" in, giderek artan ve hız kazanan iletişimin baskısı altında bu kesinliklerin eşitsiz çöküşü —önce Batı Avrupa'da, daha sonra başka yerlerde— kozmoloji ile tarihi birbirlerinden hoyratça ayırdı. Dolayısıyla, kardeşlik, iktidar ve zamanı anlamlı bir şekilde yeniden birbirine bağlama arayışının da bu gelişmelerle birlikte başlaması, şaşırtıcı olmasa gerek. Bu arayışı hem kışkırtma hem de verimli kılma konusunda en önemli faktör, sayıları hızla artmakta olan insanların kendileri üstüne düşünmelerine ve kendilerini başka insanlara çok kökten bir anlamda yeni tarzlarda ilişkilendirmelerine imkân veren kapitalist yayıncılıktı.

İngilizce'den çeviren: İskender Savaşır

NOTLAR:

1. Antik Yunan'da da boş anıt-kabirler vardı ama bunlar şu ya da bu nedenden ötürü gömülememiş, belirli, bilinen bireysel cesetler için inşa edilmişti. Bu bilgiyi Bizansçı meslektaşım Judith Herrin'e borçluyum.

2. Örneğin şu olağanüstü söz sanatlarına bir göz atın: 1. "O uzun gri üniformalar kolunu bizi hiç çaresiz bırakmadı. Siz bunu yapacak olursanız, zeytuni, haki, kahverengi, mavigrü üniformaları içersinde bir milyon hayalci, beyaz haçlarını terkedecek ve gökgürültüsü gibi sesleriyle size şu tılsımlı kelimeleri haykıracaklardır: Görev, namus, vatan! 2. Benim Amerikan askeri hakkındaki değerlendirmem yıllar önce savaş alanında şekillenmişti ve o zamandan beri de hiç değişmedi. O zaman da şimdi düşündüğüm gibi, onun dünyanın en soylu yaratıklarından biri olarak düşünüyordum; yalnızca askeri karakterlerin en mükemmeli değil ama aynı zamanda en lokesizi olduğunu düşünüyorum... Başarılı yurtseverliğin en büyük örneklerinden biri olarak tarihe mal olmuşlardır. Özgürlük ve hürriyet ilkelerinin bir öğretmeni olarak gelecek kuşaklara aittirler. Erdemleri ve başarılarıyla da bugüne, bize aittirler." Douglas MacArthur "Duty, Honor, Country", West Point ABD Askeri Akademisi'nde 12 Mayıs 1962'de verilen nutuk; General'in *A Soldier Speaks* adlı kitabından.

3. Bkz. Regis Debray "Marxism and the National Question", *New Left Review*, 105, Eylül-Ekim 1977. Çin Hindinde alan çalışması yaparken bir sürü Müslüman'ın Darwin'in görüşlerini reddetmelerindeki rahatlık karşısında hayretler içinde kalmıştım. Başlangıçta bunu bir tür batıl itikat saydım. Daha sonra tutarlı olma yolunda girilmiş onurlu bir çaba olduğunu gördüm; evrim kuramını İslam'ın öğretileri ile telif edebilmenin imkânı

yoktu. Ya resmi olarak fiziğin madde hakkındaki görüşlerini kabul eden, ancak bunu sınıf mücadelesi, devrim ya da ne bileyim ne ile ilişkilendirmeye çalışmayan bilimsel maddecilik hakkında ne diyeceğiz. Protonlarla proletarya arasındaki büyük uçurum, örtük ve metafizik bir insan tasarımı içermiyor mu? Ancak bu konuda artık Sebastiano Timparano'nun son dercede diri bir metnine, *On Materialism and the Freudian Slip'e* ve Raymond Williams'ın düşünceli tepkisine başvurulabilir: "Timparano's Materialist Challenge", *New Left Review*, 109 Mayıs-Haziran, 1978.

4. Merhum Başkan Sukarno sürekli olarak ve büyük bir içtenlikle, 'Endonezya'sının 350 yıldır tahammül etmekte olduğu sömürgecilikten söz ederdi. Halbuki 'Endonezya' kavramının kendisi bir 20. yüzyıl icadıdır ve bugünkü Endonezya'nın çoğu Hollandalılar tarafından ancak 1850 ile 1910 yılları arasında ele geçirilmişti. Çağdaş Endonezya'nın önde gelen ulusal kahramanlarından biri 19. yüzyılda yaşamış Cava'lı Prens Diponegotto'dur. Oysa Prens'in kendi anıları Cava'yı [kurtarmak] değil 'istila' etmek istediğini açıkça kanıtıyor. Hatta bir kolektivite olarak "Hollandalılar" diye bir kavram onun için yoktu. Bkz. Harry J. Benda ve John A. Larkin'in derlediği *The World of Southeast Asia* ve Ann Kumar "Diponegoro (1778?-1855)" *Indonesia* 13, Nisan 1979. Benzer bir şekilde Kemal Atatürk devlet bankalarından birini Etibank, bir diğerini Sümerbank diye adlandırdı (Seton-Watson, *Nations and States*, 1977). Bu bankalar bugün faaliyet göstermeye devam ediyor ve kuşkusuz, büyük bir ihtimalle Kemal'in kendisi de dahil olmak üzere bir çok Türk, İlitit ve Sümer'lerde kendi atalarını görüyor. Çok fazla gülmeye başlamadan önce Arthur'u ve Boadicea'yı hatırlayın ve Tolkien'in mit-yazısının ticari başarısı üzerine düşünün. [Arthur ve Boadicea: İngilizlerin etnik, kültürel ve dilsel ataları olan Saksonlar henüz Britanya'ya gelmeden önce yaşadıkları halde, İngilizler tarafından ulusal kahraman olarak benimsenmiş yarı tarihsel, yarı efsanevi Kelt asıllı şahsiyetler. Çev.]

5. Çinlileşmiş Moğol ya da Mançular'ın Göğün Evladı olarak bu kadar rahat kabul edilebilmeleri de buradan kaynaklanıyor.

6. John Lynch, *The Spanish American Revolutions. 1808-1826*, s. 260. Vurgular eklenmiştir.

7. Kilise Yunancası bir hakikat-dili statüsü kazanamamış gibi görünüyor. Bu 'başarısızlığın' nedenleri çok çeşitli; ama kritik faktörlerden biri Yunanca'nın Doğu İmparatorluğu'nun bir çok bölgesinde (Latince'nin aksine) yaşayan bir halk dili olmaya devam etmesi. Bu konuda aydınlatılmamış Judith Herrin'e borçluyum.

8. Nicholas Brakespear, bu görevi 1154-1159 yılları arasında IV. Adrian adı altında yerine getirdi.

9. Marc Bloch bize "lordların ve baronların büyük bir çoğunluğunun [ortaçağlarda] herhangi bir rapor ya da hesabı kendi başlarına inceleyebilmekten aciz olduklarını" hatırlatıyor. *Feudal Society*, I, s. 81.

10. Bu, cahillerin okumadığı anlamına gelmiyor. Ama okudukları kelimeler değil, görünür dünyaydı. "Akıl fikir sahibi herkes için maddi dünya bir maskeden daha fazla bir şey değildi; gerçekten önemli olan herşey onun herisinde olup bitiyordu; bu da onlara daha derin bir gerçekliğe sahip işaretleri ifade etmesi kastedilmiş bir dil gibi geliyordu." Bloch, s. 83.

11. Erich Auerbach, *Mimesis*, s. 282.

12. *The Travels of Marco Polo*, s. 152. Vurgular eklenmiştir. Öpülmekle birlikte İncil'in okunmadığına dikkat edin.

13. A.g.e.

14. Henri de Montesquieu, *Lettres Persanes*. Kitap ilk kez 1721'de yayınlandı.

15. Bloch, *Feudal Society*. Vurgu eklenmiştir.

16. Lucien Febvre ve Henri-Jean Martin, *The Coming of the Book*, s. 248-9.

17. A.g.e., s. 321.

18. A.g.e., s. 330.

19. A.g.e., s. 331-2.

20. A.g.e., s. 232-3. İngilizce çevirisine kıyasla metnin orijinali daha mütevazı ve tarihsel olarak doğru: "Tandis que l'on édite de moins en moins d'ouvrages en latin, et une proportion toujours plus grande de textes en langue nationale, le commerce du livre se

morcelle ne Europe" *L'Apparition du Livre*, s. 356.

21. Hükümler adlandırılmalarının bu dönüşüme paralel olarak nasıl değiştiğine dikkat edin. Okul çocukları kralları ilk adlarıyla (William the Conqueror'ın —Fatih Guillaume— soyadı neydi?), başkaları ise soyadlarıyla (Ebert'in adı neydi?) hatırlarlar. Teorik olarak herkesin başkanlığa seçilebilir olduğu bir yurttaşlar dünyasında, ilk adların sınırlılığı, onları özgül bir belirleme yapmak bakımından yetersiz kılıyor. Ama iktidarın bir soyadın tekelinde olduğu monarşilerde, zorunlu olarak, rakam ve lakaplarla desteklenmiş ilk adlar gerekli ayrımları yapıyor.

22. Burada geçerken, Naim'in İngiltere ile İskoçya arasındaki 1707 Birleşme Yasası'nın 'patirici'ler arası bir pazarlığın sonucu olduğu görüşünde gerçekten de haklı olduğunu söyleyelim; çünkü birleşmenin mimarları aristokrat politikacıları. (Bkz. *The Break-up of Britain*'daki açık tartışması, s. 136 vd.) Yine de böylesi bir pazarlığın iki cumhuriyet arasında yapılabileceğini düşünmek olanaksız. Pazarlığı mümkün kılan *Birleşik Krallık*'ın sağladığı dolayımıdır.

23. Oszár Jaszi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, s. 34.

24. Özellikle pre-modern Asya'da. Ama aynı ilke monogam ve Hıristiyan Avrupa'da da işlerliğini sürdürüyordu. 1910'da Otto Forst diye biri yayınladığı, *Ahnentafel Seiner Kaiserlichen und Königlich Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand*'da yakında öldürülecek Arşidük'ün atalarından 2.047 tanesinin listesini çıkarmış. Liste 1.486 Alman, 124 Fransız, 196 İtalyan, 89 İspanyol, 52 Leh, 47 Danimarkalı, 20 İngiliz ve 4 milliyet daha içeriyor. Bu 'tuhaf belge' a.g.e., s. 136 dipnot 1'de zikrediliyor. Burada Franz Joseph'in dengesiz velihtının öldürülme haberini aldığında söylediklerini aktarmadan edemeyeceğim: "Böylelikle daha üstün bir güç benim koruyamadığım düzeni temin etmiş oluyor." (a.g.e., s. 125)

25. Gellner de hancedanların tipik olarak yabancı olmaları gerçeğini vurguluyor ama bunu çok dar bir şekilde yorumluyor: yerel aristokratlar kendi çatışmalarında taraf tutmayacağı için yabancı bir kralı tercih eder. *Thought and Change*, s. 136.

26. Marc Bloch, *Les Rois Thaumaturges*, s. 390 ve 398-9.

27. Noel A.Battye, "The Military, Government and Society in Siam, 1868-1910", Cornell Üniversitesi Doktora Tezi, 1974, s. 270.

28. Stephen Greene, "Thai Government and Administration in the Reign of Rama VI (1910-1925)", Londra Üniversitesi Doktora Tezi, 1971, s. 92.

29. 1806'da Prusya Ordusu'nun subay listesindeki 7-8 bin kişiden binden fazlası yabancıydı. "Orta sınıf Prusyalılar kendi ordularında azınlıkta kalıyorlardı; bu, "Prusya ordusu olan bir ülke değil, ülkesi olan bir ordudur," deyişine yol açtı. 1798'de reformcular yabancıların sayısının yarı yarıya azaltılmasını talep ettiler, ama erlerin yüzde 50'si buna rağmen hâlâ yabancıydı..." Alfred Vagts, *A History of Militarism* s. 64 ve 85. [Çevirenin notu: Söz konusu reformlar hakkında Türkçe'de bir kaynak için bkz. Burhan Oğuz, *Alman Gerçeği ve Türkler*.]

30. Bizim için "modern kılık kıyafet" kavramı, bu kavram aracılığıyla geçmişle geleceğin metaforik düzeyde eşdeğerlenmesi, geçmişle şimdi arasındaki ölümcül ayrımın bilincin çaktırmadan ifade etmenin yollarından biridir.

31. Bloch, *Feudal Society*, s. 84-6.

32. Auerbach, *Mimesis*, s. 64. Vurgular eklenmiştir. Aziz Augustinus'un Ahdi Atik'i "geleceğin geçmişe düşürdüğü gölge"ye benzetmesi ile karşılaştırın. Zikreden Bloch, a.g.e., s. 90.

33. Walter Benjamin, *Illuminations*, s. 265.

34. A.g.e., s. 364. Öylesine derinlerde yatıyor ki bu fikir, aslen modern olan bütün tasarımların "aynı zamanda" kavramının türevleri olduğu söylenebilir.

35. Her ne kadar *Princess de Cleves* 1678'de yayınlanmıştıysa da, Richardson'un, Defoe'nun ve Fielding'in çağı 18. yüzyılın başlarıdır. Modern gazetenin kaynakları ise 17. yüzyıl sonu Hollanda gazette'leridir; ama gazete genel bir basılı malzeme kategorisi haline ancak 1700'den sonra geldi. Bkz. Febvre ve Martin, *The Coming of the Book*, s. 197.

36. Hatta hikâyenin kavrayıcılığı tam da I, II, ve III vakitlerinde ve A, B, C ve D'nin

birbirlerinin ne yapmayı tasarladıklarından habersiz olmalanna bile dayanabilir.

37. Bu çokseslilik modern romanı Petronius'un *Satyrikon*'u kadar parlak bir öncüden bile tayin edici bir şekilde ayıran özelliktir. Petronius'un anlatısı tek bir iz üzerinden gelişiyor. Eğer Encopius, sevgilisinin sadakatsizliğinden yakınıyorsa, aynı zamanda bize Ascyllus'la yatmakta olan Gito gösterilmiyor.

38. Bu bağlamda, herhangi bir romanı, hikâyesi anlatılan döneme ait bir belge ya da o dönemden kalma anlatılarla karşılaştırmak çok yararlı olacaktır.

39. İlişbir şey, romanın ne kadar homojen ve içi boş bir zaman içerisinde yer aldığını, eski vakayinamelerin, efsane ve kutsal kitapların o kadar tipik bir özelliği olan, girişte yer alıp genellikle insanın yaradılışına kadar uzanan o soyağaçlarının romanlardaki yokluğu kadar iyi göstermez.

40. Rizal bu romanı, o zamanlar etnik mezlezlerin ve yerli seçkinlerin *lingua franca*sı olan sömürgecilerin dilinde (İspanyolca) yazdı. Romanla birlikte, yalnızca İspanyolca değil Tagalog, Ilocano gibi 'etnik' dillerde de yayın yapan ilk 'ulusal' basın doğdu. Bkz. Leopoldo Y.Yabes "The Modern Literature of the Philippines", s. 287-302; Pierre-Bernard Lafont ve Denys Lombard'ın derlediği *Litteratures Contemporaines de l'Asie du Sud-Est*.

41. Jose Rizal, *The Lost Eden, Noli Me Tangere*, s. 1.

42. Okurların anonim tanınmazlığının öteki yüzü, yazarın dolaysız şöhreti idi (hâlâ da öyle). Daha sonra göreceğimiz gibi bu anonimlik/şöhret çifti kapitalist yayıncılığın gelişmesi ile yakinen ilişkilidir. Manila'da enerjik Dominikenler daha 1593'te *Doctrina Christiana*'yı yayınlamışlardı. Ama bundan sonra yüzyıllar boyunca baskı Kilise'nin sıkı kontrolü altında kaldı... Liberalleşme ancak 1860'larda başladı. Bkz. Bienvenido L.Lumbera, "Tradition and Influences in the Development of Tagalog Poetry, 1579 to 1898", Indiana Üniversitesi Doktora Tezi, 1967.

43. *A.g.e.*, s. 173 ve sonrası.

44. *A.g.e.*, s. 205-6.

45. Aucrbach'ın çok başarılı bir şekilde incelediği bu tekniği Homeros da kullanmıştı. (Bkz. *Mimesis*. 1. Bölüm, "Odysseus'un Yara İzi".)

46. "Paalm Alabaniang pinamayanan
ng casma, t, lupit, bangis caliluhan,
acong tangulan mo, i, cusa mang pinatay
sa iyo, i, malaqui ang panghihinayang".
"Elveda Amavuluk, şimdi sen
kötülük, zulüm ve sahtekârlık krallığı
Ve öldürdüğün ben, senin askerin,
Yine deyasını tutuyorum yazgının".

Bu ünlü kıta kimi zaman Filipino yurtseverliğinin örtük bir ifadesi olarak yorumlanmış ama Lumbera bunun bir anakronizm olacağını ikna edici bir şekilde gösteriyor. "Tradition and Influences", s. 214-5.

47. Jean Franco, *An Introduction to Spanish-American Literature*, s. 34.

48. *A.g.e.*, s. 35-6. Vurgular eklenmiştir.

49. Tekil bir kahramanın adamantinc bir manzara boyunca dolaşması, ilk anti-sömürgeci romanların bir çoğunda görülen bir özelliktir.

50. Radikal bir gazeteci olarak sürdürdüğü parlak ve kısa bir meslek hayatından sonra Marco, Hollandalı sömürge yetkilileri tarafından, Yeni Gine'nin batısındaki Boven Digul'a, tarihin ilk toplama kamplarından birine kapatıldı. Orada altı yıl kaldıktan sonra 1932'de öldü. Bkz. Henri Chambert-Loir, "Mas Marco Kartodikromo (c. 1890-1932) ou L'Éducation Politique", s. 208. *Littérature contemporaines de l'Asie du Sud-Est*.

51. Paul Tickell'in İngilizce çevirisinden. *Three Early Indonesian Short Stories by Mas Marco Kartodikromo* (c. 1890-1932), s. 7.

52. 1924'te Marco'nun yakın bir dostu ve yoldaşı *Rasa Merdika* (Özgürlük Duygusu) adlı bir roman yayınladı. Chambert-Louis (yanlış olarak Marco'ya atfettiği) bu romanın kahramanı hakkında "sosyalizm kelimesinin anlamı hakkında en ufak bir fikri yok: yine de onu çevreleyen toplumsal örgütlenme karşısında derin bir sıkıntı duyuyor ve ufkunu iki

yöntemle genişletme ihtiyacını hissediyor: seyahat ve okuma. ("Mas Marco", s. 208) Kaşınan Papağan 20. yüzyıla ve Cava'ya taşınmış.

53. Gazete okumak, tutarlı bir yükü kurma konusundaki bütün tasanlarını yitirmiş bir yazarın romanını okumak gibidir.

54. Febvre ve Martin, *The Coming of the Book* s. 186. Bu, 236 şehirde basılmış 35 bin edisyon anlamına geliyordu. Daha 1480'de bile 110'dan fazla şehirde matbaa vardı. Bunlardan 50'si bugünkü İtalya'da, 30'u Almanya'da, 9'u Fransa'da, 8'eri ise Hollanda ve İspanya'da, 5'eri Belçika ve İsviçre'de, 2'si Bohemya'da ve 1'i Polonya'daydı. "Bu tarihten itibaren basılı kitabın evrensel bir kullanıma ulaştığı söylenebilir." (a.g.e., s. 182)

55. A.g.e. Yazarlar 16. yüzyılda kitapların her okurun ulaşabileceği bir hale geldiğini belirtiyorlar.

56. Antwerp'teki büyük Plantin yayınevi her birinde 100'den fazla işçi çalışan 24 matbaayı kontrol ediyordu. (a.g.e., s. 125)

57. Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaxy*'nin gevezelikleri arasında, savunduğu en önemli doğru bu... Her ne kadar başka piyasaların ölçüğü karşısında kitap piyasasının, daha sonra, bir çüce gibi kaldığı söylenebilirse de, fikirlerin yayılmasında oynadığı merkezi rolden ötürü, modern Avrupa'nın gelişiminde de merkezi bir rol oynadı.

58. Burada ilke, ölçekten daha önemli. 19. yüzyıla kadar baskı adetleri nispeten mütevazıydı. Luther'in İncil'i gibi bir best-seller bile ilk basıldığında ancak 4000 adet basılmıştı. Diderot, *Encyclopedia*'yı, o günün koşulları için olağanüstü addedilen 4250 adet bastırdı. Ortalama 18. yüzyıl baskısı 2000'di. Febvre ve Martin, *The Coming of the Book*, s. 218-20. Diğer yandan kitap, diğer dayanıklı tüketim mallarından, pazarının içkin sınırlılığıyla ayrılıyordu. Parası olan herkes Çek arabaları alabilir: ancak Çekçe bilenler Çekçe kitaplar alacaktır. Bu ayrımın önemi üzerinde aşağıda durulacak.

59. Üstelik daha 15. yüzyılda Venedikli yayıncı Aldus, taşınabilir "cep kitabı"nın öncülüğünü yapmıştı.

60. *Semarang Hitam*'ın da gösterdiği gibi, bu iki best-seller biçimi birbirlerine bir zamanlar, bugün olduklarından daha yakındı. Dickens romanlarını popüler gazetelerde dizi halinde bastırdı.

61. "Basılı malzemeler, şu ya da bu köyle özdeşleştirilemeyecek, uzaklardan görünmez bir kamuoyuna hitap eden davalara arka çıkmayı teşvik etti." Elizabeth L.Eisenstein "Some Conjectures about the Impact of Printing on Western Society and Thought", *Journal of Modern History*, 40 : 1 (Mart, 1968), s. 42.

62. Orta-sınıf toplumuna egemen olan maddi anarşi ile soyut bir siyasal devlet-düzeni arasındaki ilişki bağlamında, Nairn "temsili mekanizmalar gerçek sınıfsal eşitsizlikleri, yurttaşlar arasındaki soyut eşitliğe, biricysel bencilliği gayri şahsi bir kolektif iradeye dönüştürdü; bu dönüşüm, olmasaydı kaos olacak olanı yeni bir devlet meşruiyetine dönüştürmüştü" diye yazar. *The Break-up of Britain*, s. 24. Elbette. Ama temsili mekanizma (seçimler mi?) az bulunur ve oradan oraya taşınabilir bir şölendir. Gayri şahsi iradenin nereden üretildiğinin cevabı hence, imgelemin hayatının gündelik düzenliliklerinde aranmalı.